

JOSEF REŽNÝ, DUDÁK VÍC NEŽ JEN STRAKONICKÝ

Jan Sobotka

Své místo v encyklopediích má Josef Režný (2. 2. 1924 – 10. 12. 2012) bezpečně zajištěné již dlouhá desetiletí. Nacházíme v nich pod jeho jménem úctyhodný výčet charakteristik: *pracovník v oboru lidové umělecké tvořivosti*,¹ *organizátor, sběratel, upravovatel a muzikolog*,² *učitel hudby, editor hudebního folklóru*,³ a konečně i *dudák a vlastně polyinstrumentalista*, [...] *všestranný muzeolog atd., zkrátka osobnost s tuctem odborných kvalifikací*.⁴ Věnujme nyní pozornost linii, která se ostatně i v citovaných heslech postupem času projevuje stále výrazněji, tedy jeho zájmu o historii a problematiku dud a dudácké hudby ve světě, v Čechách, a zvláště pak v prácheňském regionu, a pokusme se poněkud osvětlit výchozí motivy tohoto zájmu.

K dudám přišel Josef Režný víceméně shodou okolností – hudební dráhu započal s houslemi, později jako violista ve studentském kvartetu a kontrabasista v orchestru na strakonickém gymnáziu. S lidovou hudbou se pak setkal víceméně náhodou, když strakonické hudební soubory začaly v době okupace zvýšenou měrou zařazovat *národní*, tedy lidové písně. Od přelomu let 1942–1943 pak působil jako kontrabasista ve Strakonické dudácké muzice (na dudy zde hrál Jiří Málkovský).

Po skončení války se těleso rozchází a v roce 1949 Josef Režný spoluzakládá folklorní soubor, který od následujícího roku nese jméno Prácheňský soubor písní a tanců. Protože již dříve „*obecné povědomí švandovské fámy pochopitelně vylučovalo, aby kapela ze Strakonice hrála bez dud*“ (Markl 1975: [7]), po odchodu dudáka Jindřicha Jindráka na konci roku 1950 přebírá dosavadní kontrabasista a umělecký vedoucí Josef Režný tento nástroj, na který se pak naučí hrát během několika týdnů.

1. Srov. Černušák 1965: 420.

2. Srov. Vejvoda 2000: 39.

3. Srov. Holý – Jeřábek 2007: 185.

4. Srov. Markl 1986: 21.

Josef Režný s lidovým zpěvákem Karlem Járů (vlevo). Foto A. Bílý 1952..

Současně ale začíná se sběratelskou činností v regionu a během několika málo let zaznamená na pět stovek písní⁵ a dvě desítky tanců. V roce 1955 při příležitosti Jihočeských slavností písní a tanců organizuje setkání jihočeských dudáků: schází se jich čtrnáct, o rok později ale již bezmála padesát z celé republiky. V roce 1957 získává J. Režný v Hradci Králové první cenu v oboru sólistů na lidové nástroje, od následujícího roku začíná hře na dudy vyučovat.

Zkušenost z cesty Prácheňského souboru písní a tanců do francouzské Bretaně, kde Režný sleduje na lorientském festivalu téměř dvouhodinový průvod dudáckých hudeb, více než osmdesáti souborů a téměř tisícovky dudáků (Režný 1958: 20–21), byla nejspíše významnou inspirací do budoucna. Tón postřehů z cesty, publikovaných pod názvem *Francouzský zápisníček*, je lišácky loajální: „*Však je na našich hranicích třeba větší ostražitosti a bdělosti. I naše zavazadla si občas otvírají usměvaví chlapi v zelené uniformě.*“ (Režný 1958: 43)

5. Nepatrná část byla otištěna v publikaci *Lidoví zpěváci na Prácheňsku* (Režný 1979).

Nízkonákladový tisk je jedním z prvních Režného textů, jejichž jazyk pak – podle povahy cílového čtenáře a vždy v zájmu popularizace nástroje – kolísá od téměř buditelského tónu přes svěží memoáry sběratele až k precizní odborné dikci. A mnohé zážitky v publikacích chybějí. Například srdečná družba s místním činitelem kdesi v Bretani, který prý nakonec v povznesené náladě českému dudákovi předvedl dobře utajený arsenál tamějších separatistů.⁶

Šest let poté, co jsou ukončeny Jihočeské slavnosti, Josef Režný spolu s Lubomírem a Zorou Soukupovými reagují na zrušení regionálního setkání v poněkud příznivějším politickém klimatu roku 1967 organizováním Mezinárodního dudáckého festivalu, v mezích možností směřující k lorientským parametrům. Z oficiální účasti na přípravách tohoto významného festivalu byl ovšem Josef Režný již v roce 1970 na dalších osmnáct let odstraněn.

II.

Když přední český etnomuzikolog Jaroslav Markl vydal v roce 1962 publikaci *Česká hudba dudácká*, zaměřenou na Chodsko a zápisy Ludvíka Kuby zaznamenané v tomto regionu v roce 1894, a knížku *Dudy a dudáci. O jihočeských písních a lidové hudbě*, věnovanou jihočeskému regionu a nahrávkám hry dudáka Josefa Kopšíka pořízeným Otakarem Zichem roku 1909, v druhé z uvedených prací tento badatel konstatoval, že nejčastěji se s dudáky v jižních Čechách setkáváme nikoliv na Strakonicku, ale na Blatech a v jihovýchodní části Prácheňska. Svě pojednání uzavřel slovy: „*Proslulost ‚strakonických‘ dudáků je tedy založena na legendárním podkladě a na umělé, nedávno vytvořené tradici.*“ (Markl 1962b: 27) Východiskem této nedávné tradice měla být Tylova hra *Strakonický dudák*, která měla premiéru v roce 1847. Ze zhruba 120 jmen dudáků, které Markl ve své práci uvádí, se Strakonice a okolí dotýkalo pouhých pět: Formánci, Málkovští, vandrovní dudák s licenci Jan Matásek (1903–1983), švec Josef Slavíček (1970–1942), Rudolf Pauler (? – po 1900)⁷ a František Valeš ze Sedlíkovic u Štěkně.

6. Osobní komunikace autora s J. Režným.

7. Zde může jít o omyl. J. Režný (2004a: 152–154) uvádí pouze Rudolfa Paulera (1879–1933) narozeného na Klatovsku a působícího na Vysočině.

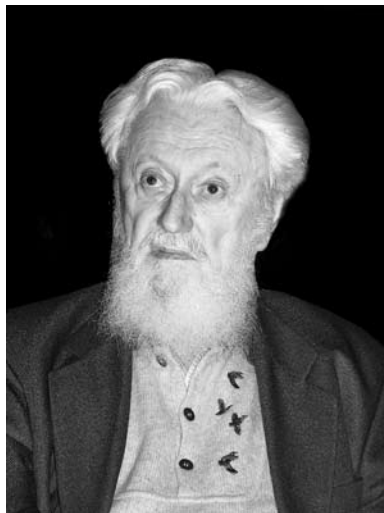
Byť Markl eliminoval všelijaké potulné „strakonické“ dudáky, je zřejmé, že v jeho výčtu strakonických dudáků jde leckdy o uvědomělé reprezentanty revivalu.

Josef Formánek (1844–1924) působil od 1868 roku ve Strakonících jako učitel a později ředitel měšťanské školy; jeho otec, povoláním mlynář, byl sice dudákem, ovšem ve Vrhavči na Klatovsku. Ředitel Formánek sbíral ve Strakonících i okolí lidové písně a zaznamenal i ukázky dudácké hry. V roce 1871 koncertoval na Žofíně (B 1916), v roce 1882 vedl sbor při prvním strakonickém provedení *Strakonického dudáka* a v roce 1894 publikoval průkopnickou stat' *Dudy ve službě písně národní*. Jeho přímým pokračovatelem byl jeho syn Jaroslav (1884–1938), přivítaný na stránkách časopisu *Český lid* slovy „proslavené Strakonice mají tedy zase svého příslovečného dudáka“ (Formánek 1924). Na něj pak navázala další rodina dudáckých revivalistů – Málkovští, z nichž první, Alois (1870–1956) začal údajně jako samouk, „aby ve Strakonících byl nějaký dudák“ (Režný 2004: 159). Jak je uvedeno výše, u nejmladšího zástupce této rodiny, Jiřího Málkovského, se pak s dudami a více než půlstoletí trvajícím tradicí místního dudáckého revivalu setkává Josef Režný.

Pochybnosti o výraznější autentické dudácké tradici na Strakonicku se pak Režnému staly životním tématem. V době, kdy Markl nachází tak žalostnou hrstku strakonických dudáků, z nichž značnou část tvořili městští vzdělanci, měl Režný za sebou po celém Švandově kraji již dobrých dvanáct let terénního sběru. Ten jej mimoděk dovedl na četné stopy dudácké tradice, takže již tři roky po vydání Marklovy práce mohl předložit soupis dvaceti prácheňských dudáků (vesnických i městských). V polovině 70. let pak sám Markl konstatuje, že Režný našel v regionu již sedmdesát dudáků (Markl 1974: [3]), ale ještě o dvanáct let později si tentýž autor v souvislosti s inflací samozvaných strakonických dudáků neodpustí poznámku, že „pravých strakonických dudáků bylo ve skutečnosti nemnoho“ (Markl 1986: 21).

Že podobná tvrzení byla výrazným motivem jeho aktivit, potvrzuje sám Režný v úvodu svého pojednání z roku 1988, kde přímo odkazuje na Marklovu práci z roku 1962 a uvádí: „*Při své sběratelské práci na Pracheňsku a Pošumaví jsem zhruba od šedesátých let začal v terénu soustavně vyhledávat a sledovat vzpomínky a vyprávění o dudácích*

*Josef Režný,
foto z roku 2010.*

a jejich osudech. Podnětem k tomu byly mimo jiné i do té doby publikované zprávy, doklady a přehledy jihočeských dudáků, podle nichž působilo v uplynulých asi 150 až 200 letech na Strakonicku a na Prácheňsku značně méně dudáků než v jiných částech jižních Čech, zejména na Blatech či nebo na českém jihozápadě.“ (Režný 1988: 141)

III.

Na tomto místě je třeba zdůraznit, že zájem o lokální či úzce regionální tradici dokázal Josef Režný přinejmenším vyvážit stále se prohlubujícím studiem historie dud v nejšířších souvislostech: v roce 1978 připravuje ve Volyni výstavu *Dudy a dudáci*, které je souhrnem jeho dosavadního bádání. Jsa z politických důvodů víceméně odstaven do volyňského muzea stává se pomalu a jistě významnou autoritou v oblasti historie dud a mimo jiné metodicky přispívá k renesanci dudácké hudby v okolních zemích, zejména v Rakousku.

V roce 1981 publikuje *Školu hry na české dudy*, obsahující nejen hudebně-pedagogické materiály, ale též technickou dokumentaci k výrobě nástroje. Výsledkem vyhodnocení desítek exemplářů dochovaných v muzejních

sbírkách a množství ikonografických pramenů byly pak i jeho rekonstrukce lužickosrbských dud, dud středověkého typu či pozoruhodných malých čtyřhlasých dud (srov. Režný 1989). Na rekonstrukcích spolupracuje od roku 1985 s vynikajícím stavitelem nástrojů Pavlem Čípem z valašské obce Zubří, s nímž pak publikuje společnou práci věnovanou stavbě a ladění nástroje (srov. Číp – Režný 1991).

Po roce 1989 se vrací do vedení „svého“ festivalu, vychází mu profilové album,⁸ může již plně rozvíjet mezinárodní kontakty a publikovat i práce zaměřené na oblast, kterou nazývá „středoevropská dudácká zóna“ (Režný 1992a, 1995), tedy oblast tzv. železné opony v příhraničí Čech, Bavorska a Rakouska. Monografie zabývající se německými dudáky na Chebsku (Režný 1992b) či dudáckou tradicí v Lužici (Režný 1993) jednoznačně dokládají Režného schopnost překonávat hranice rodného regionu. V závěru života dokončuje svoji nejvýznamnější práci nazvanou *5000 let s dudami* (2004). Knihu provázela liknavost nakladatele a vyšla s řadou chyb, přesto se jí dostalo nadšeného přijetí, byla rozebrána a šťastně se dočkala opraveného vydání v roce 2012, krátce před autorovou smrtí.

Závěrečným shrnutím Režného celoživotního zájmu byla publikace *Po stopách dudáků na Prácheňsku* (2004), která přinesla i vyčerpávající odpověď na otázku, co bylo na Strakonicku dříve: zda tylovský Švanda, či bohatá dudácká tradice. Ve svém konečném příspěvku k této otázce dochází nakonec J. Režný k více než stovce jmen, tedy bezmála tolika dudákům, kolik jich kdysi Jaroslav Markl našel v celých jižních Čechách. A nechybí mezi nimi ani historicky doložení dudáci Švandové z Lipovic u Vlachova Březí (s dudáckými a strakonickými vazbami), z nichž některý by snad skutečně mohl být oním legendárním dudákem (Režný 2004a: 17–18).

Vzpomeneme-li postřehu reportéra ze Zemské jubilejní výstavy – „*byl jsem překvapen velice, když jsem zaslechl z úst boдрého venkovana otázku: „Jaké to tam visí u okna trubky s koží – co to je?“*“ (Kronbauer 1892: 82), pak je třeba připomenout, že to byl právě Josef Režný, kdo ve druhé polovině 20. století sehrál zcela nenahraditelnou roli a opíraje se o dvojí

8. *The Hidden Spell of the Czech Bagpipe / Hrály dudy*. Bonton Music 1993.

strakonickou tradici – tedy lidových dudáků na straně jedné a dudáků-revivalistů na straně druhé – vícerym způsobem zabránil tomu, aby v našich krajích tento pozoruhodný nástroj skončil jako organologická kuriozita, žebrácké náčiní či nefunkční rekvizita tylovského představení.

Literatura:

- B [šifra] 1916: Ředitel Josef Formánek, skladatel a propagátor české hudby dudácké. *Otavan. Měsíčník pro národní, kulturní a hospodářské zájmy král. města Písku a kraje Prácheňského* 1 (36), č. 9, s. 146–147.
- ČERNUŠÁK, Gracian 1965: Režný, Josef. In: *Československý hudební slovník osob a institucí. Sv. 2*. Praha: Státní hudební vydavatelství, s. 420–421.
- ČÍP, Pavel – REŽNÝ, Josef 1991: *České dudy – výroba, zdobení, ladění*. Rožnov pod Radhoštěm: Blok.
- FORMÁNEK, Josef 1894: Dudy ve službě písně národní. *Dalibor* 16, č. 22–23, s. 165–168.
- FORMÁNEK, Jaroslav 1924: Jak jsem se stal strakonickým dudákem. *Český lid* 24, s. 217–219.
- HOLÝ, Dušan – JEŘÁBEK, Richard 2007: Režný, Josef. In: Brouček, Stanislav – Jeřábek, Richard (ed.) *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 1. sv. Biografická část*. Sestavil Richard Jeřábek. Praha: Mladá fronta, s.185–186.
- KRONBAUER, Rudolf Jaroslav 1982: *Naše jubilejní výstava*. Praha: J. R. Vilímek.
- MARKL, Jaroslav 1962a: *Česká hudba dudácká*. Praha: SNKLHU.
- MARKL, Jaroslav 1962b: *Dudy a dudáci. O jihočeských písních a lidové hudbě*. České Budějovice: Krajské nakladatelství.
- MARKL, Jaroslav 1975: Prácheňský soubor – tradice a současnost. In: *Almanach Prácheňského souboru*. Praha: Orbis.
- MARKL, Jaroslav 1986: Strakonický dudák Josef Režný. *Národopisné aktuality* 23, č. 1, s. 21–32.
- REŽNÝ, Josef 1958: *Francouzský zápisníček*. [Strakonice]: [b. v.].
- REŽNÝ, Josef 1979: *Lidoví zpěváci na Prácheňsku*. Praha: Panton.
- REŽNÝ, Josef 1981: *Škola hry na české dudy*. Praha: Ústav pro kulturně výchovnou činnost.
- REŽNÝ, Josef 1988: Po stopách dudáků na Prácheňsku. In: *Z jihočeského národopisu*. České Budějovice: Jihočeské muzeum, s. 141–155
- REŽNÝ, Josef 1989: Moldánky – čtyřhlasé dudy. *Národopisné aktuality* 26, č. 3, s. 167–179.
- REŽNÝ, Josef 1992a: Středoevropská dudácká zóna. *Český lid* 79, č. 1, s. 37–46.
- REŽNÝ, Josef 1992b: *Po stopách dudáků na Chebsku*. Cheb: Chebské muzeum.
- REŽNÝ, Josef 1993: *Der sorbische Dudelsack: mit einer Einführung in die Geschichte und Entwicklung des Dudelsacks, einer Typologie zum Dudelsack der Westslawen, einer technischen Dokumentation und umfangreichem Bildmaterial*. [Bautzen] : Haus für sorbische Volkskultur
- REŽNÝ, Josef 1995: Dudácké tradice. Podobnost a vzájemnost. In: Kolosyová, Andrea – Bůžek, Václav – Svátek, František (eds.): *Kultura na hranici. Jižní Čechy – jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel*. Wien: Promedia Druck- und Verlagsgesellschaft; Waidhofen an der Thaya: Waldviertel Akademie, s. 201–205.

- REŽNÝ, Josef 2004a: *Po stopách dudáků na Prácheňsku*. Strakonice: Muzeum středního Pootaví Strakonice.
- REŽNÝ, Josef 2004b: *5000 let s dudami*. Praha: AULA.
- REŽNÝ, Josef 2012: *5000 let s dudami*. 2. opravené vydání. Strakonice: Městské kulturní středisko ve Strakonících.
- VEJVODA, Zdeněk 2000: Režný, Josef. In: VONDRUŠKOVÁ, Alena (ed.): *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí v Čechách*. Strážnice: Ústav lidové kultury, s. 39–40.

Josef Režný: More than Just a Bagpiper of Strakonice

The present paper focuses on south-Bohemian folklorist Josef Režný (1924–2012), and comments on his importance for the central European folklore scene. Režný was the author of a bagpipe play tutorial and the co-author of a book describing the building and tuning of the instrument. In the region of Prácheňsko, he collected folksongs and recorded musical and narrative folklore. At the same time, he kept rich contacts with experts from the whole Europe (in the very unfriendly political atmosphere of the period). Apart from being a long-term leader of the Prácheňsko folk ensemble and a very accomplished instrumentalist, he was also the founder and the director of the International Bagpipers' Festival held in Strakonice, and undoubtedly a very influential personality in the field of the history of bagpipes and their music. He was exposed to the instrument by a mere chance, but gradually he developed a great understanding of playing techniques, construction, history, and the typology of the instrument. In his research of surviving historical instruments and during his studies of iconographic sources, he discovered many unique instrument types; he successfully reconstructed some of them in collaboration with the Walachian instrument builder Pavel Číp. The most important contribution of Režný and his long-term and versatile activity in the field of European ethno-organology has been the rehabilitation of bagpipes in the Czech environment.

Key words: Ethno-organology; bagpipes; revival; Strakonice; Josef Režný.